

Йоанна Постомпирова/ Yoanna Postompirova

**БЕЛОЕМИГРАНТИТЕ – УСТАНОВЯВАНЕ И
ИНТЕГРИРАНЕ В ГАБРОВСКО-
СЕВЛИЕВСКИЯ КРАЙ В ПЕРИОДА
1917-1924 г.**

**White Immigrants – Settlement and Integration
in the Gabrovo-Sevlievo Region in the Period
1917-1924**

Abstract: In the immediate aftermath of the Bolshevik Revolution in Russia in 1917, parts of the army loyal to the monarchy began an armed resistance against the self-styled „power of the Soviets“. In the Civil War that began, which lasted until 1920, parts of the counter-revolutionary army remained in history with the collective name „White Guards“. After their defeat, the Russian White Guards saved themselves by fleeing the rising communism. Thousands also come to Bulgaria, where they were accepted as refugees. Their fate is extremely interesting, their contribution is of great importance for the development of Bulgaria in the next few decades.

Keywords: revolution, emigration, war, White Guards.

Въведение в темата

Вследствие на проведени парламентарни избори в началото на м. октомври 1919 г. на власт са БЗНС в коалиция от партии. За министър-председател е избран Александър Стамболийски, на когото историята отсъжда да подпише пагубния за страната Ньойски мирен договор на 27 ноември 1919 г. Според договора изчезва завинаги надеждата за национално обединение. Страната ни остава без българска армия, трябва да заплаща огромни суми репарации, а на територията ни остават окупационни войски и армейски части, предоставени от страните от Съглашението¹.

Невиждана бежанска вълна от всички краища на областите Македония, Западни покрайнини и Беломорска Тракия потегля към България. Доброволческата армия на генерал Деникин, считан за водач срещу болшевишката революция в Русия, постига някои успехи с помощта на Съглашението. Правителството на Стамболийски през 1919 г. се ангажира да достави оръжие и боеприпаси според поисканото от Деникин. Това се извършва под натиск от

френски дипломати. В Търново е организиран лагер за бежанците, след неуспешен опит да бъдат върнати обратно в Русия.

Руският дипломат Александър Петряев полага грижи за устройването, изхранването и осигуряването на работа на белемигрантите. Така постепенно в България се преместват и части от генералската армия. През същата 1919 г. е подписано секретно споразумение между генерал Топалджиков и генерал Вязмитинов за безпроблемно приемане на руски военни в нашата страна. Според някои сведения само за няколко месеца техният брой се покачва до около 17 000 войника, които не са били разоръжени. Войската на ген. Кутепов, Първи елитен армейски корпус, е настанена във Велико Търново. В Стара Загора са ген. Абрамович с Донския корпус. Едновременно с руските войски пристигат и екипи с оборудването си, представляващи няколко болници. Тези действия са посрещнати с неприязън от болшевиките в Русия, като са документирани опити за проникване в България на професионални разузнавачи под прикритие на работещи в Червения кръст с цел да събират и предават информация за случващото се. Като основна цел се запазва борбата срещу Врангеловата армия.

В тази връзка има вербувани българи, напр. сестрата на Райна Княгиня и майор Коста Янков. В поверителни доклади се съобщава, че се дава награда от 100 хиляди лева на този, който осигури достъп до секретни документи. Много болшевишки агенти се внедряват сред хората и издават пропагандни вестници, заплашват ги, изнудват ги и непрекъснато предизвикват напрежение между белогвардейците и местното население.

Има сведения, че през 1919–1921 г. около 45 000 руски бежанци са приети от Русия и Цариград в Царство България с разрешението на българското правителство. В по-голямата си част това са части от белите армии, които след изселването от Русия временно спират в Галиполи – Турция, а оттам едни заминават за Франция и Чехословакия, а други се установяват в балканските страни. България, която е признателна на руския народ за Освобождението през 1878 г., макар и малка по територия и население, крайно обедняла след войните, най-сърдечно приема многобройните руски бежанци². Част от тази бежанска съдба е и историята на семейството на моята прабаба, произхождащо от дворяни от Александровския род. Те, по устни спомени на моите предци, са настанени в село Косталево, на 3 километра от Враца, а после се преместват да живеят в града и остават в България завинаги. Към името Ангелина на моята прабаба, която тогава е само на 2 години, е добавено и българското Райна.

Документи свидетелстват, че още през втората половина на 1920 г. в страната започват да се откриват руски училища за деца бежанци, а до 1922/1923 г. вече има 30 учебни заведения. България стои в „особена редица“ за руската емиграция, поради факта, че заради сродните ни езици, заради сродната славянска душа, руски професори, руска интелигенция, идвайки в България, получават тук ново бъдеще, както пише Врангел: „тук е онзи подслон, за който са мечтали“³.

Разбира се, трудностите са много. Въпреки това българското правителство прави всичко възможно да помогне на руските емигранти. Отпускани са специални субсидии за руските училища и гимназии, децата на руските емигранти имат право да постъпват безплатно в университета. България дава един от най-добрите приеми на руските емигранти. На Генуезката конференция от април 1922 г. Стамболийски успява да проведе срещи и разговори със съветския представител Чичерин, като една от целите е да се засили икономическото сътрудничество. Врангел, който очаква, че конференцията ще завърши с провал, издава заповед да бъдат предприети планове за мобилизация на частите в България.

Междувременно е арестуван полковник Самохвалов, който е ръководил контраразузнаването при Врангел. От него са иззети документи и неговия архив, като се предполага, че те са били предварително оставени при ареста му. Това е повод на 11 май 1922 г. правителството да вземе решение и два дни по-късно да изгони над 130 руски офицери, като 35 от тях са генерали. Много от войниците са разселени в различни малки населени места, но репресиите не стихват. При тези неуредици на 25 май 1922 г. е убит Александър Греков, който е опозиционен лидер. Без особени последствия остават протестите на Врангел и Петряев и това се счита за край на присъствието на части от армията на Врангел в нашата страна. Стамболийски оставя в страната цивилни лица, някои се връщат в родината си, а организирани военни формирования вече няма⁴.

През 2021 г. се навършиха 100 години от установяването на многочислена бяла емиграция в Габровско-Севлиево край. Историческите сведения показват, че началото е в първите есенни дни на 1921 г., когато в Севлиево пристига Дроздовският стрелкови полк, елитна част от разбитата в Русия армия на барон Врангел. Според данни на изследователя П. Недялков от Севлиево през 2021 г. в града са настанени предимно офицери, по-малко войници и чиновници. Първите няколко години те живеят с надеждата за нов поход срещу Съветска Русия. До месец май 1924 г. се съхраняват като военна единица, след което организирано напускат България, заминавайки за различни страни от Западна Европа. При престоя си в града те гледат да странят от политиката с изключение на няколко случая в началния период.

В градската библиотека на гр. Севлиево, както и в Държавния архив се съхраняват сведения от тези години, като напр. във в-к „Росица“ от 31 юли 1971 г. Въз основа на тях Атанасов отбелязва, че на територията на околията е останала само малка част от военните белоемигранти, вкл. и от дроздовците, и още по-малко представители на разбитата Врангелова армия. На някои от бившите военни се налага да работят и тежък физически труд, за да изхранват семействата си. Но по-важното е, че всички те постепенно привикват към живота в този край и не само – някои оставят и траен отпечатък в културния и икономически живот на Габровска и Севлиевска околия, защото между тях има талантиливи музиканти, инженери, учители, лекари и др. Това ни дава основание да твърдим, че историята на Габровско-Севлиево край е и част

от историята на белогвардейците в България. В района на град Севлиево се разполага военна част, която има собствено командване и спазва военна дисциплина и военен устав. Разрешено е командирите да носят оръжие, униформи и ордени, а обикновените войници да са с оръжие тип винтовки.

Случаи на някакви военни престъпления, извършени от пребиваващите военни, се подлагат на съдебно разрешаване вътре в организацията. Има сведения за разглеждания период, че населението на околията е силно поляризирано, може би като отзвук от неуспешната за България Първа световна война. Интерес за нас представляват спомените на доктор Атанас Москов от 1921 г., в които той споделя, че, от една страна, той и населението приемат радушно руските белогвардейци като потомци на освободителите от Руско-турската война от 1878 г. Но, от друга страна, има неодобрение, поради социалистическите убеждения на част от прогресивното младо общество, дължащо се най-вече на раздаваното военно правосъдие в полка, без да са уведомени местните власти.

Най-силно възмущение, според него, поражда фактът, че е имало и приведени в действие смъртни присъди. В неговите спомени откриваме и цитирани имена на белогвардейци, сближили се идеологически с български социалдемократи и лично с неговия брат като например капитан Степан Деркач и поручик Федя. Според Г. Чернявски и Д. Даскалов срещу настанените в казармите белогвардейци има недоволство и силна съпротива от страна на някои от членуващите в организацията „Карл Либкнехт“ млади комунисти. Те дори провеждат протестна демонстрация през 1921 г. и влизат в лични пререкания и спорове с белогвардейците. С неприязън се отнасят и членове на БКП – тесни социалисти, които ги подозират в контрареволуционна дейност. В архивните статии на в. „Росица“ се разказва и за успешна акция на севлиевските комунисти срещу това, да бъдат предоставени дърва за отопление през зимата на 1922 г. на настанените в казармите, придружена със скандирания „Долу врангелистите!“, „Не искаме държава в държавата!“, „Да живее Червената армия!“ и др. подобни лозунги. В акцията участвали Симеон Стойнев, Симеон Ненов и Христо Григоров. Акцията е като продължение на започнатата преди това кампания от комунистите в цялата страна. Така напр. депутати в Народното събрание провеждат събрания и митинги в София срещу бялата емиграция, а в Севлиево е проведен митинг на недоволните на 26 март 1922 г., на който говорят Д. Крайчев – народен представител от Варненска околия и Д. Кандулков от севлиевско⁵.

Последвалите кратки сблъсъци с редовната войска бързо са преустановени и не се стига до по-големи противопоставяния. По време на управлението на земеделците в Габровско-Севлиевския край, реакцията срещу белогвардейците, настанени там, е твърде крайна и често враждебна. През 1922 г. е проведен референдум за съдене на виновниците за националните катастрофи. В заседанията на парламента се говори усърдно срещу оставането на белогвардейците в България. Стамболийски е притискан от Франция и Англия да не оказва активна помощ на врангелистите⁶.

В книгата си „Завоюите на българската история 2“ В. Бояджиев цитира автентично писмо на барон Врангел до шефа на белогвардейското разузнаване полковник Самохвалов. В писмото се разглежда план за предстоящо завземане на властта в столицата и са посочени възлови обекти за превземане – жп гара, електроцентрали и граждански законови места⁷. Тази информация за преврат е отразена и във в. „Правда“ от средата на април 1922 г. Има изнесена информация и от разузнавачите на БЗНС и на БКП. Разкрито е и секретно писмо от ген. Врангел до подполковник Никола Рачев, с призив да бъде свалено правителството на Стамболийски и да последва разгром и на комунистическите организации. Тези действия трябвало да бъдат съпътствани от мобилизация на руските военни в гарнизоните на територията на България при оказване на помощ от руски военни части от Турция и Сърбия. Превратът не успява, защото правителството действа бързо на 9.09. 1922 г. и запечатва складове с оръжие и муниции на руските военни, а от страната ни трайно са изгонени 33 белогвардейски генерали и още 57 други офицери. От военния гарнизон в Търново са арестувани генералите Витковски и Кутепов. До края на октомври 1922 г. голяма група от врангелисти също напускат България. В спомените на ген. Врангел, написани в Париж, срещаме следните признания: „1922 година беше тежка за Бялото движение – тогава то бе лишено от почти всички свои любими началници...“

В разказа на П. Габровски – „Свят от надежди“ във в. „Росица“, брой 42 от 1990 г., откриваме интересни факти за живота на белите в Севлиево през 1922 г., свързани предимно с авторитетния по онова време земеделски водач в околията Марин Попов и общинския съветник от комунистите Димитър Кандулков. Те внасят предложение за преместване или по-строг контрол над руските бежанци, войници и офицери поради това, че са „носители на покварата и разврата между севлиевското гражданство“⁸. В местната преса тогава има постъпили съобщения за произволи и грабежи, опити за кражби на имущество и посегателство върху български девойки. Това е отразено и в издавания комунистически вестник „Работнически вестник“ от края на февруари 1922 г.: „В Севлиево генерал Туркул и неговите приближени устройвали диви оргии, изнасилвали български жени“. Въз основа на сигналите е издадена заповед за забрана на посещения от българи в казармите с настанени руски белогвардейци. Постепенно земеделското правителство подобрява отношенията със Съветския съюз и признак за това е работата на Съветския червен кръст в нашата страна.

Друг важен признак е обединяването на буржоазните партии с белоемигрантите, което е непредвидима опасност за земеделците. Въпреки това натискът върху бежанците не спира. През май 1922 г. в Севлиево са извършени няколко акции за изземване на оръжие от дроздовските военни и разтурването на евентуален контраразузнавачески щаб, предаващ сведения за изборните резултати. За действията е уведомен и министърът на вътрешните работи, но се оказва, че намереното оръжие е лична законна собственост на щабс-капитан

Березовски. При обиските са иззети писма от генерал Кутепов до генерал Шатилов по повод живота в севлиево, но по-специално внимание е обърнато на действията на военния съд при дроздовците. Тук можем да приложим и цитат от речта на Тодор Луканов пред Народното събрание по повод издаваните смъртни присъди в белогвардейския полк, които красноречиво доказват самоуправството там: „Аз ви съобщавам, че тези хора не само съществуват като организация тук и продължават да имат свои щабове, но те издават смъртни присъди. Те са убили из засада онзи ден един полковник в Севлиево, който е послужил вам, за да се разкрият действията на врангеловците тук между другото, и осъден от тях, той е бил убит из засада, а сега се мъчат да кажат, че той се е самоубил. Ако това е верно, г-н министри на войната, както обяснявате на колегата си президент, аз Ви питам, какво правите с тези генерали, които са в Севлиево на брой 17? Как смеете – и по-рано Ви казах, и сега ще Ви кажа – да търпите съдилища в страната, които издават и изпълняват смъртни присъди?“ След безспорните доказателства на ген. Туркул, командващ полка, е образувано наказателно дело⁹.

През същата 1922 г., през май е създадена организацията Совнарод – Съюз за завръщане в родината, с участието на БКП-тесни социалисти. В Габровско-Севлиевския край е сформирана група в средите на дроздовци, която си поставя за цел да провежда пропаганда за завръщане на бежанците обратно в родината им¹⁰. Има исторически сведения във в. „Росица“, че много от комунистите от партийните организации в Севлиево и селата са подпомагали спасяването на оперния руски капелмайстор Котов от разстрел. В хода на събитията, през м. ноември 1922 г. има публикувано заявление от група офицери от бялата емиграция в страната ни, чрез което те оповестяват признаването на съветското правителство в Русия. Заявлението, че официално признават съветската власт за законна, носи подписите на полковник Громов и капитаните Петров и Горбань, както и на поручиците Ждеров и Павловский. В началото на 1923 г. има заминаващи обратно за родната си Русия като например полковник Николай Громов. Същата година се променят отношенията между България и Русия, тъй като Райко Даскалов е сменен от поста на вътрешен министър¹¹. Счита се, че врангелистите са в основата на заговора заедно с буржоазните партии, срещу правителството на Ал. Стамболийски. Все по-трудно става препитанието на белите в Габровско-Севлиевския край, като много от тях се насочват към по-големите градове Варна, Русе, София и Пловдив. Цели семейства заминават и към страни от Западна Европа, и дори към далечна Австралия. В този период изниква въпросът и за запазване и съхраняване на знамената на дроздовците, които са тяхна национална реликва. С не леката задача по тяхното съхраняване е натоварен полковник Павел Куравец, който е от разквартирувания в севлиевските казарми гарнизон. Според данни на Н. А. Раевский, изложени в изследването на Л. Спасов, Куравец предава на ген.-лейтенант Ронжин в София следните знамена-реликви¹²:

1. Андреевското знаме на Първи морски полк на Русия;

2. Николаевските знамена на Първи, Втори и Трети Дроздовски стрелкови полкове;

3. На Самурския батальон – Георгиевските тръби;

4. Георгиевското знаме на Самурския пехотен полк.

Последвалият деветоюнски преврат през 1923 г. води до съществени промени в обстановката в страната и връзките и с комунистическа Русия. Свалено е законното правителство на Стамболийски, а новото е начело с Александър Цанков. В него влизат представители на опозиционни партии без комунистите. Правителството е утвърдено с указ от Цар Борис III още на същата дата, 9 юни 1923 г. При преврата от дейци на ВМРО е убит Райко Даскалов, както и други водачи на партията на земеделците¹³.

В Габровско-Севлиево край голяма част от белоемигрантите са работили по селата и в околията, като техен водач е бил ген.-майор Харжевски на мястото на изгонения ген. Туркул още през 1922 г. При избухналите сътресения между привържениците на земеделците и редовните жандармеристи в околията войниците дроздовци запазват неутралитет в събитията и не вземат ничия страна. Ген. Харжевски успешно поддържа добри и коректни взаимоотношения на ненамеса в политическите събития. Според Л. Спасов ген. Харжевски не е искал да се прибегне до силата на оръжието и предпочитал вместо да се намеси във вътрешните работи на България да бъде в ролята на наблюдател, ако няма непосредствена заплаха за тях. След осъществения преврат започват преследвания и срещу Совнарод¹⁴. Като ответен удар част от дроздовците извършват нападение срещу клуба на КП в град Севлиево още в началото на м. юни. Като продължение на водената нова политика, на 14 юли 1923 г. е изпратено секретно писмо до окръжните управители в България, в което ген. Русев, министър на вътрешното министерство, оприличава организацията Совнарод едва ли не с революционна организация, поддържана тайно с помощ от Запада. В писмото е направена и разработка за разгром на организацията и за изпращане на нейните членове обратно в Съветска Русия. Последвала вълна от арести на 21 юли, по предварителни списъци, на така наречените „большевишки агенти“ на Совнарод. В Габровско и Севлиево околия при арестите са обхванати секретари и председатели на организацията, както и някои от по-активните ѝ членове¹⁵.

По сведения и спомени на Атанас Москов в района на Габрово са били извършени обиски, арести и побоища над дейци, членуващи в Совнарод, обвинени за връзки с комунистите и подривни дейности, като се цитират имената на председателя на тамошната група Михаил Караулни и на някои от членовете – Алексей Попов, Сергей Еремин и др. Арестите в Габрово са осъществени съвместно от Василий Сахаров от полка на дроздовци и от подпоручик Килифаров. Същият автор съобщава и за издевателства над Еремин, на когото е била „нанесена дълбока рана от щит“¹⁶. Колкото до дейността на войниците дроздовци, те са наброявали около 650 военни, разпределени в конен и пехотен полк, с временно избран командир ген. Докунин. Тези сведения са били

изпратени в специален доклад до ген. Врангел през 1923 г. По време на организираното предимно в Северна и Северозападна България Септемврийско въстание от 1923 г. в Габровско-Севлиево околия няма особени революционни вълнения. Взети са мерки и някои от ръководните комунисти са арестувани още на 12 септември.

За потушаването на въстанието от генералите Витковски и Туркул са сформирани белогвардейски отряди, които са изпратени в най-размирните части на страната. Това е извършено с получено разрешение от Междусъюзническата военноконтролна комисия и от действащото правителство на България. Всепризнат командир на полка е генерал-майор Туркул, а по списъци съставът е от около 1235 военни, в т.ч. генерали, офицери, войници и чиновници на служба¹⁷. От тази численост в Габровско-Севлиево околия са около 120 военни. В стария гробищен парк на гр. Севлиево е запазен паметник на починалите белогвардейци в периода 1920–1922 г. Подобен много по-малък възпоменателен паметник с полуизтрити надписи, зле поддържан, може да се види и на старите габровски гробища, в югоизточната им част... За тези паметници се споменава в книгата на А. Москов и те са в памет на дроздовските военни и цивилни белогвардейци.

Според сведенията във в. „Росица“ от 1926 г., при направеното преброяване е установено, че на територията на Габровско-Севлиево околия живеят около 350 души, като само град Севлиево те са 171. Това са цели семейства от руснаци и украинци от белогвардейските части. Следователно, те водят трайно уседнал начин на живот и са част от населението на страната ни. В Габрово са избрали да живеят около 47 души, начело с подполковник Чебанов. Тези данни са по сведения и рапорт на генерал-майор Туркул до генерал-майор Зинкевич от есента на 1928 г. По-специално, към края на 1928 г. от дроздовците в Севлиево остават около 14 военни, начело с подполковник Пастушков, а в близкото село Батошево са 9 души, ръководени от полковник Трубников.

Поддържаната стройна военна организация от белите ни дава основание да считаме, че целта им е да помагат в борбата срещу болшевизма в България. Факт е активното им участие в потушаването на Септемврийското въстание от 1923 г.¹⁸

Във връзка с установяване на работа на белоемигрантите данни показват, че в Габрово Василий Иванович Красавин подпомага дейно основаването и работата на фабрика „Александър“, която дава препитание на много от семействата, в т.ч. и на подполковник Чебанов, на Красавин, Таранец, Калмиков и др. Освен във фабрика „Александър“ семейства на белите емигранти работят и в габровските фабрики „Аспарух“ и в мините „Принц Борис“ и „Бъдеще“ в района на гара Плачковци до Трявна. Има и сведения, че индустриално по-добре развитото Габрово приема желаещи да работят от дроздовците, идващи от Севлиево и околните села. Такъв е примерът със семейството на подпоручик Павел Чистяков, което работи във фабрика за текстил „Аспарух“, но самият той загива при трудова злополука през 1925 г.¹⁹ В с. Батошево белог-

вардейци са участвали при строежа на бента, в изкопни работи и монтиране на машините за водна електроцентра²⁰. Около 20 души са работили и в района на Сухиндол, където е развито лозарството и винарството. След организираното напускане на България от дроздовци през 1924 г. в Габровско-Севлиево околия остават белоемигранти от армията на Врангел. За доказателство отново привеждаме данни от цитираното преброяване през 1926 г., където Севлиево е с най-голям брой емигранти – 171 души трайно уседнали. В селата са преброени 161 души, в Габрово са 47 души. Много семейства се преместват в София, Плевен, Лом, Сливен и др.

Днес в историческото огледало на съвременните събития можем да оценим белите емигранти като основатели на руското малцинство в България. При престоя си в нашата страна те са били и репресирани и ограбвани, както и всички останали други емигрантски общности. Зад репресиите към тях е стояла и съветската власт и държава през периода 1917–1925 г.²¹ Първите, които стъпват на българска земя, са около 1000 души – хора с висок социален и културен статус. Сред тях са един адмирал, няколко сенатори, губернатори и генерали, хора от най-високите прослойки на руското общество. По-късно голяма част от тях ре-емигрират в Западна Европа и на други континенти²². Но в България до 1923 г., според Кьосева²³, има над 36 000 души бивши руски военни и граждани. Някои от тях завинаги остават с имената и делата си сред най-уважаваните личности на България.

Днес, според преброяването от 2011 г., потомците на руските белоемигранти наброяват около 15 000 души. За съжаление много от тях не се включват в преброяването поради натиска от ВМРО през същата тази година. Историографията все още мълчи за тези хора, няма и ред в учебниците по история в България и Русия, нито в университетските учебници. Явно е, че историята иска да бъдат забравени! А те са дали толкова много за прогреса, за развитието на културата и науката на нашата страна и не бива да бъдат обречени на забора!

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Антиев, В. Белоемигранти в Болгари. Воспоминания. Москва, 2013, 5–8.

² Русская военная эмиграция 20–40-х годов. Документы и материалы. Т.1. Так начиналось изгнание 1920–1922 гг. Книга вторая. На чужбине. Москва: Гея, 1998, 239, 603–605, 657.

³ Гагкуев, Р. Г., В. Г. Чичерюкин-Мейнгардт. Биографический справочник. Дроздовский и дроздовцы. Москва, 2012.

⁴ Карпов, Н. Крым – Галиполи – Балканы. Москва, 2002. – вж. на <<https://eclipse.ue-varna.bg/catalog/view/BQYNHAJZXG>> (3.05.2022)

⁵ Недялков, П. Село Сенник. Севлиево, 2020, с. 184. – вж. на <<http://selvi-istoria.blogspot.com/2021/08/blog-post.html>> (28.04.2022)

⁶ Москов, А. Спомени. София: Фондация „Янко Сакъзов“, 1997.

- ⁷ **Бояджиев, В.** Завоите на българската история, 2. София: Сиела, 2017, с. 272. – вж. на <<https://www.ozone.bg/product/zavoite-na-b-lgarskata-istorija>> (2 20.04.2022)
- ⁸ **Габровски, П.** Свят от надежди. – в. „Росица“, 1990, бр. 42.
- ⁹ **Симеонов, С.** Ловно-рибарското дружество в град Севлиево 1897–1997. Велико Търново, 1997, с. 35.
- ¹⁰ Работническото революционно движение във Великотърновски и Габровски окръг 1891–1971 г. Колектив. София, 1972, 179–193.
- ¹¹ **Коркинов, Й.** Младежкото дружество „Карл Либкнехт“ в Севлиево. – в. „Севлиевска трибуна“, 1961, бр. 19.
- ¹² **Спасов, Л.** Съюзът за завръщане в Родината [на руските белоемигранти] (1922–1923 г.). – Исторически преглед, 1987, бр. 11, 87–99.
- ¹³ **Кьосева, Цв.** Руската емиграция в България: 20-те – 50-те години на XX в. София, 2002.
- ¹⁴ **Кьосева, Цв.** Българо-съветските отношения. Пропаганда и конюнктура (1944–1949). – Исторически преглед, 1999, №1–2, 67–85.
- ¹⁵ **Морошкин, В. А.** Эмиграция военных и гражданских лиц из России в Болгарию и ее военно-политические последствия (1919–1944 гг.). Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук. Москва, 2013. – <<https://www.dissercat.com/content/emigratsiya-voennykh-i-grazhdanskikh-lits-iz-rossii-v-bolgariyu-i-ee-voenno-politicheskie-po/read>> (30.04.2022)
- ¹⁶ **Москов, А.** Цит. съч., 1997.
- ¹⁷ **Спасов, Л.** Болшевишката революция, Коминтернът и България 1917–1924 г. – <[https://zonanews.bg/mnenia-i-analizi/bolshevishkata-revolutsiya-kominternat-i-balgariya-1917-1924 g](https://zonanews.bg/mnenia-i-analizi/bolshevishkata-revolutsiya-kominternat-i-balgariya-1917-1924-g)> (21.02.2021 г).
- ¹⁸ **Раевский, Н. А.** Дневник галлиполинца. Алма-Ата: „Простор“, №1–2, 2002. – <http://militera.lib.ru/db/raevsky_na/index.html> (4.04.2022).
- ¹⁹ **Недялков, П.** Цит. съч., с. 184.
- ²⁰ **Атанасов, Ст.** Борбата срещу белогвардейския военен съюз. – в. „Росица“, 31 юли 1971, бр. 31.
- ²¹ **Спасов, Л.** Съюзът за завръщане в Родината..., 87–99.
- ²² Русская военная эмиграция 20–40-х годов..., с. 239, 603–605, 657.
- ²³ **Кьосева, Цв.** Българо-съветските отношения..., 67–85.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Антиев, В.** Белоемигранты в Болгарии. Воспоминания. Москва, 2013 [Antiev, V. Beloemigrant v Bolgarii. Vospominaniya. Moskva, 2013].
- Атанасов, Ст.** Борбата срещу белогвардейския военен съюз. – в. „Росица“, 31 юли 1971, бр. 31 [Atanasov, St. Borbata sreshtu belogvardeyskiya voenen sayuz. – v. „Rositsa“, 31 yuli 1971, br. 31].
- Бояджиев, В.** Завоите на българската история, 2. София: Сиела, 2017 [Boyadzhiev, V. Zavoite na balgarskata istoriya, 2. Sofiya: Siela, 2017] <<https://www.ozone.bg/product/zavoite-na-b-lgarskata-istorija-2>> (20.04.2022).
- Габровски, П.** Свят от надежди. – в. Росица, 1990, бр. 42 [Gabrovski, P. Svyat ot nadezhdi. – v. Rositsa, 1990, br. 42].

Гагкуев, Р. Г., В. Г. Чичерюкин-Мейнгардт. Биографически справочник. Дроздовский и дроздовцы. Москва, 2012 [Gagkuyev, R. G., V. G. Chicheryukin-Meyngardt. Biograficheskiy spravochnik. Drozdovskiy i drozdovtsy. Moskva, 2012].

Карпов, Н. Крым – Галлиполи – Балканы. Москва, 2002 [Karpov, N. Krym – Gallipoli – Balkany. Moskva, 2002] <<https://eclipse.ue-varna.bg/catalog/view/BQYNHAJZXG>> (3.05.2022).

Коркинов, Й. Младежкото дружество „Карл Либкнехт“ в Севлиево. – в. „Севлиевска трибуна“, 1961, бр. 19 [Korkinov, Y. Mladezhkoto druzhestvo „Karl Libkneht“ v Sevlievo. – v. „Sevlievska tribuna“, 1961, br. 19].

Кьосева, Цв. Българо-съветските отношения. Пропаганда и конюнктура (1944–1949). – Исторически преглед, 1999, №1–2, 67–85 [Kyoseva, Tsv. Balgaro-savetskite otношения. Propaganda i konyunktura (1944–1949). – Istoricheski pregled, 1999, №1–2, 67–85].

Кьосева, Цв. Руската емиграция в България: 20-те – 50-те години на XX в. София, 2002 [Kyoseva, Tsv. Ruskata emigratsiya v Bulgariya: 20-te – 50-te godini na XX v. Sofia, 2002].

Работническото революционно движение във Великотърновски и Габровски окръг 1891–1971 г. Колектив. София, 1972 [Rabotnicheskoto revolyutsionno dvizhenie vav Velikotarnovski i Gabrovski okrag 1891–1971 g. Kolektiv. Sofiya, 1972].

Морошкин, В. А. Эмиграция военных и гражданских лиц из России в Болгарию и ее военно-политические последствия (1919–1944 гг.). Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата исторических наук. Москва, 2013 [Moroshkin, V. A. Emigratsiya voyennykh i grazhdanskikh lits iz Rossii v Bolgariyu i yeye voyenno-politicheskiye posledstviya (1919–1944 gg.). Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchyonoy stepeni kandidata istoricheskikh nauk. Moskva, 2013]. – <<https://www.dissercat.com/content/emigratsiya-voennykh-i-grazhdanskikh-lits-iz-rossii-v-bolgariyu-i-ee-voenno-politicheskie-po/read>> (30.04.2022).

Москов, А. Спомени. София: Фондация „Янко Сакъзов“, 1997 [Moskov, A. Spomeni. Sofia: Fondatsiya „Yanko Sakazov“, 1997].

Недялков, П. Село Сенник. Севлиево, 2020. [Nedyalkov, P. Selo Sennik. Sevlievo, 2020] – <<http://selvi-istoria.blogspot.com/2021/08/blog-post.html>> (28.04.2022).

Раевский, Н. А. Дневник галлиполийца. Алма-Ата: „Простор“, №1–2, 2002 [Raevskiy, N. A. Dnevnik gallipoliytza. Alma-Ata: „Prostor“, №1–2, 2002] – <http://militera.lib.ru/db/raevsky_na/index.html> (4.04.2022).

Русская военная эмиграция 20–40-х годов. Документы и материалы. Т.1. Так начиналось изгнание 1920–1922 гг. Книга вторая. На чужбине. Москва: Гeya, 1998 [Russkaya voyennaya emigratsiya 20–40-kh godov. Dokumenty i materialy. T.1. Tak nachinalos' izgnan'ye 1920–1922 gg. Kniga vtoraya. Na chuzhbine. Moskva: Geya, 1998].

Симеонов, С. Ловно-рибарското дружество в град Севлиево 1897–1997. Велико Търново, 1997 [Simeonov, S. Lovno-ribarskoto druzhestvo v grad Sevlievo 1897–1997. Veliko Tarnovo, 1997].

Спасов, Л. Съюзът за завръщане в Родината [на руските белоемигранти] (1922–1923 г.). – Исторически преглед, 1987, бр. 11 [Spasov, L. Sayuzat za zavrashthane v Rodinata [na ruskite beloemigranti] (1922–1923 g.). – Istoricheski pregled, 1987, br. 11].

Спасов, Л. Болшевишката революция, Коминтернът и България 1917–1924 г. [Spasov, L. Bolshevishkata revolyutsiya, Kominternat i Bulgariya 1917–1924 g.]. <<https://zonanews.bg/mnenia-i-analizi/bolshevishkata-revolutsiya-kominternat-i-bulgariya>> – 1917–1924 gg.> (21.02.2021 г.).